

Dilafruz BARATOVA.

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM o'qituvchisi

E-mail: dilafruzbaratova88@gmail.com,

Qar.DU psixologiya fanlari doktori, (DSc) dotsent M.Fayziyeva taqrizi asosida

NOTO'LIQ OILADA TARBİYALANAYOTGAN BOLALARNING OILA VA OILAVIY MUNOSABATLAR TO'G'IRISIDAGI TASAVVURLARI

Аннотация

Jamiyatda oila va oilaviy munosabatlarda qizlarni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, hamda oiladagi ma'naviy va ijtimoiy-psixologik muhit, oilaviy nizolarning kelib chiqishi dolzarb muammo hisoblanadi. Mazkur maqolada oilaviy munosabatlarda ajrim, ajrashganlarning farzandlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi, ota-onasi ajrashgan bolalarda psixologik o'zgarishlar, o'zini agressiv tutish, tarbiya buzilishi, deviant xulq-atvorga moyillik, xavotir, o'ziga va odamlarga ishonmaslik, kelajakka nisbatan ishonchning yo'qligi, ayniqsa, balog'atga yetgan qizlarning turmushga chiqishga qo'rqishi, g'iybat, gap-so'zlarga nishon bo'lish, aybsiz aybdordek o'zini his qilish, bola bobo-buvisining uyida ham o'zini erkin his qila olmasligi, bolalikning erta tugashi kabilar to'g'irisida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Oilaviy munosabatlar, ajrashish, agressiv, xulq-atvor, tarbiya, noto'liq oila, o'spirin.

ВООБРАЖЕНИЕ О СЕМЬЕ И СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЯХ ДЕТЕЙ, ВОСПИТЫВАЮЩИХСЯ В НЕБЛАГОПОЛУЧНЫХ СЕМЬЯХ

Аннотация

Актуальной проблемой в обществе является воспитание девочек в духе национальных и общечеловеческих ценностей в семье и семейных отношениях, а также духовный и социально-психологический климат в семье, истоки семейных конфликтов. В данной статье рассматривается разделение в семейных отношениях, негативное влияние на детей разведенных, психологические изменения у детей, родители которых разведены, агрессивное поведение, нарушения воспитания, склонность к девиантному поведению, тревога, неуверенность в себе и людях, отсутствие уверенности в будущем, особенно у девочек, достигших половой зрелости, боязнь жениться, сплетни, ориентация на разговоры. были упомянуты такие вещи, как чувство вины без вины, неспособность ребенка чувствовать себя свободным даже в доме бабушки и дедушки, ранний Конец детства.

Ключевые слова: Семейные отношения, развод, агрессивность, поведение, воспитание, неполная семья, подросток.

THE IMAGINATION OF CHILDREN BROUGHT UP IN A DYSFUNCTIONAL FAMILY ABOUT FAMILY AND FAMILY RELATIONSHIPS

Annotation

In society, the upbringing of girls in family and family relations in the spirit of national and universal values, as well as the spiritual and socio-psychological environment in the family, the origin of family conflicts are an urgent problem. This article deals with family relationships, negative effects on divorced children, psychological changes in divorced children, aggressive behavior, upbringing disorders, deviant behavior, anxiety, distrust of oneself and people, lack of confidence in the future, especially the fear of adult girls getting married, Gossip, engagement, innocent guilt, inability to feel free even in a child's grandparents' home, premature end of childhood.

Key words: Family relationships, divorce, aggressive, behavioral, upbringing, dysfunctional family, teenager.

Kirish. Sharq mutafakkirlarining asarlarida oilaviy munosabatlar muammosi haqidagi qarashlari, jumladan, oila va jamiyat munosabatlari tizimida tarbiyalanadigan shaxs tarbiyasi xususidagi hamda oilaviy tarbiya an'analarning qadr-qimmatini o'z asarlarida bayon etgan. Hozirda ham ayni shu muammolar jamiyatda dolzarbligicha qolmoqda. Muammo shundaki, noto'liq oilalarning ko'payishi, yolg'iz onaning tarbiyasida voyaga yetayotgan qizlarda oiladagi shaxslararo munosabatlarning, noto'liq oila farzandlarida ijtimoiy rollarning noto'g'ri shakllanishi, erkak obrazisiz oilalar farzandlarining xulqiy og'ishlari paydo bo'lishi, otasiz katta bo'layotgan qizlarda tengdoshlari bilan munosabatlarida ham nizolar va ijtimoiy psixologik tangliklarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda.

Respublikamiz aholisining 50 foizini xotin-qizlar tashkil etmoqda. Albatta bu xotin-qizlar jamiyat ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma'naviy yangilanishi va yuksalishini muhim subyektlaridan bo'lib, jamiyatda ro'y berayotgan murakkab jarayonlarga o'z ta'sirini o'tkazishda va taraqqiyotni harakatga keltirishida muhim rol o'ynaydi. Mustaqillik tufayli jamiyatimizda, ayniqsa, uning ma'naviy-axloqiy va ruhiy dunyoqarashiga sezilarli darajada ta'sir etayabdi. Shuning uchun hozirgi vaqtda oilada qizlarning ma'naviy-axloqiy va ruhiy olamini shakllantirish va rivojlantirishni chuqur va atroflicha tahlil etish ham ilmiy ham amaliy jihatdan katta ahamiyat kasb etadi. "Oila institutini mustahkamlash bo'yicha, eng avvalo,

"Sog'lom oila – sog'lom jamiyat" g'oyasini hayotga tatbiq etishga yo'naltirilgan yagona davlat siyosatini yuritish..."[1], "...Oila qanchalik mustahkam bo'lsa, jamiyat ham shunchalik barqaror bo'ladi"[2] tamoyiliga asoslanib, qizlarni oilaga tayyorlash ishlarini amalga oshirish hamda takomillashtirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirishga qaratilgan yangicha nazariy yechimlarni topish imkoniyatlari yaratildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 1-maydan 2022-yil 1-martdagi PF-81-son "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'irisida" Farmonl, 2018 yil 27 iyundagi PQ-3808-son "O'zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to'g'irisida"gi qarorlar, 2020-yil 31-dekabrda 820-son "Oila institutini yanada rivojlantirish va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash chora-tadbirlari to'g'irisida"gi qaroriga muvofiq, uning asosiy yo'nalishlari sifatida oilaning tarbiyaviy-talimiy salohiyatini mustahkamlash

jamiyatda an'anaviy oilaviy qadriyatlarini saqlash, oilalarda ma'naviy-axloqiy muhitni yaxshilash masalalari belgilangan [3].

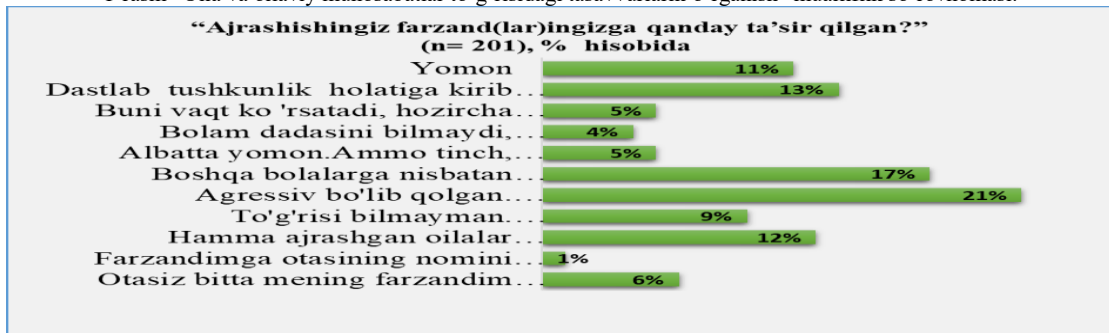
Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbekistonda oila va oiladagi o'zaro munosabatlar, jumladan, noto'liq oiladagi ijtimoiy psixologik muhit muammolariga bag'ishlangan tadqiqotlar, oila psixologiyasi, oilada sog'lom turmush tarzi va munosabatlarni

muvofiglashtirish, oilaga ijtimoiy psixologik yordam ko'rsatish yo'llari, jumladan, noto'liq oila va undagi ma'naviy muhit, farzandlar tarbiyasi kabi masalalar ilmiy jihatdan tadqiq etilgan. Jumladan F.A.Akramovanning ilmiy ishlarida har bir oila ona, qizini uzatar ekan yoki qizini oilaviy hayotga tayyorlar ekan — baxtli yashashi, baxtli yashash uchun esa faqat oilada yashamog'ini uqtirishi kerak. Chunki juft bo'lib yashamoq hayot sunnatidir. Nikoh vositasida, shar'iy yo'l bilan juft bo'lib yashash — axloqiy poklik va sog'lik garovi, jamiyat mustahkamligi asosi ekanligini anglatish, unga amal qilishini tushuntirishi kerak [4] kabi fikrlar keltirilgan.

F.R.Ro'ziqulov ilmiy izlanishlarida o'zbek oilalarda ajralishning ijtimoiy-psixologik asoratlarini ilmiy asoslashga harakat qilgan. F.Ro'ziqulov ajralish 34 miqdori haqida gapirar ekan, "Ajralish respublikamiz hududida istiqomat qilayotgan oilalarda Fransiya, Angliya, Germaniya, AQSH, Boltiq bo'yi davlatlari, Rossiya va boshqa MDH mamlakatlaridagiga qaraganda, bir necha marotaba kam bo'lsa-da, biroq o'zbek oilalarida ajralish asoratlari nihoyatda ayanchli, noxush holatlar, kechinmalar, hodisalar keltirib chiqarishini hisobga olsak, uning miqdoriy ko'rsatkichlari quyi ekanligi xotirjamlikka asos bo'la olmaydi", deb ko'rsatib o'tadi. Muallifning tadqiqot xulosalariga ko'ra, ajralish va uning asoratlari o'zbek oilalarida o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ko'p bolalilik, uning murakkab tuzilmaligi, qarindosh-urug'chilik aloqalarining kuchliligi, oila-nikoh munosabatlarining etnik xususiyati ko'proq saqlanib kelganligi, o'zbek oilasida ajralish boshqa xalqlarnikiga nisbatan qoralanishi, er-xotinlarning turmush darajasi, bilim saviyasi, muloqot madaniyati va shu kabilar bilan asoslanadi.

V.M.Karimova tadqiqotlarida oilaviy ijtimoiy tasavvurlar shakllanishida bola shakllanayotgan oila va undagi o'zaro munosabatlar xarakteri muhim ahamiyat kasb etishi, ya'ni oilaning katta yoki kichikligi, to'liq yoki noto'liqligi, undagi rollar, jinsiy o'zaro munosabatlar haqida va reproduktiv tasavvurlar xarakterini belgilashi va shaxsiy ijtimoiy ustanovkalar yo'nalishida aks etishi aniqlangan. Oiladagi o'zaro munosabatlarining asosini tashkil etgan oilaviy rollarga oid tasavvurlar va ularning differentsiatsiyasi o'zining yosh, hududiy va jinsiy xususiyatlariga ega bo'lib, ular avvalo har bir oilaning

1-rasm "Oila va oilaviy munosabatlar to'g'risidagi tasavvurlarni o'rganish" mualliflik so'rovnoma.

Mutaxassislardan bu haqida so'ralganda (maktab amaliyotchi psixologlar), hammalari, avvalo, ajrim ajrashganlarning farzandlariga salbiy ta'sir ko'rsatishini aytib o'tganlar. Masalan, ota-onasi ajrashgan bolalarda psixologik o'zgarishlar, o'zini agressiv tutish, tarbiya buzilishi, deviant xulq-atvoriga moyillik, xavotir, o'ziga va odamlarga ishonmaslik, kelajakka nisbatan ishonchning yo'qligi, ayniqsa, balog'atga yetgan qizlarning turmushga chiqishga qo'rqishi, g'iybat, gap-so'zlariga nishon bo'lish, aybsiz aybdordek o'zini his qilish, bola bobo-buvisining uyida ham o'zini erkin his qila olmasligi, bolalikning erta tugashi kabilar kuzatilishini aytdilar. Kamdankam yarim yetim bolalar jamiyatda o'zlarini to'liq shaxs sifatida his qilib, namoyon qila oladilar, degan fikrlarni bildirdilar.

Albatta, har bir bola uchun bu qat'iy hukm emas. Ma'lumotlarga qaraganda, o'zini tutib olgan bunday toifa bolalar o'zining mustaqil fikriga ega bo'lib, oilaviy munosabatlar jarayonida boshqalar biror muammosini hal qilib berishini kutmasdan, o'zi mustaqil qaror qabul qila oladi, o'z hayotiy pozitsiyasi, qattiyati bo'ladi. Shuningdek, psixologlarning fikriga ko'ra, "oilaviy ajrim ajrashgan insonning aka-ukasi, opa-

ruhiy ma'naviy muhiti, u yerdagi milliy qadriyatlar, an'analar, rasm-rusumlar qanchalik saqlanib qolganligiga ham bog'liqligi asoslangan. Muallif nikoh yoshigacha bo'lgan yoshlar bilan oilali er-xotinlarning oilaviy ijtimoiy tasavvurlari o'rtasidagi asosiy farqlarni psixologik nuqtai nazardan tahlil qilib, uning sabablarini ko'rsatib o'tgan. Ajralish faqatgina ajralgan er-xotinlar emas, balki ajralish oqibatida otasiz yashayotgan farzandlarga salbiy ta'sir ko'rsatar ekan. Ayniqsa, ajralish natijasida o'sayotgan qiz bolani xis tuyg'ulariga otasiga bo'lgan mexriga, qiz bolada shakllanadigan ota obriziga va otasiz o'sayotgan qizning ruxiyatiga kuchli ta'sir qiladi. Bu esa nafaqat qiz bolani bolalik davrida balki kelgusi o'zi mustaqil oila qurganida xam o'z asoratini ifodalashi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Noto'liq oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarning oila va oilaviy munosabatlar to'g'risidagi tasavvurlari mualliflik so'rovnoma va intervyu usullari orqali o'rganildi. Bunda yolg'iz onalarning farzandlari ruhi hayoti va tasavvurlari haqida so'rovnoma va intervyu jarayonlari olib borildi. Undagi sifat ko'rsatkichlari muhim asos qilib olindi.

Tahlil va natijalar. Noto'liq oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarning oila va oilaviy munosabatlar to'g'risidagi tasavvurlari tahlil etilganda quyidagi natijalar qayd etildi.

1. Oila ishlari bilan shug'ullanuvchi mutaxassislardan intervyu olindi. Intervyuda oila psixologlari bo'lib ishlayotgan amaliyotchi mutaxassislar o'z fikr-mulohazalari bilan ishtirok etdilar.

2. Ajrashgan va farzandlarini bir o'zi tarbiyalayotgan yolg'iz ayollar uchun so'rovnoma tuzildi. So'rovnomada asosiy e'tibor respondentlarning o'z boshlaridan kechirgan holatni to'liq yoritib bera olishlariga qaratildi. Umumiy olganda so'rovnomada 200 dan ziyod (n=201) respondent ishtirok etdi. Mavzuimizga doir bir qancha savollarga respondentlardan javob olindi. Misol uchun, ajrashgan ayollarga "Ajrashishingiz farzand(lar)ingizga qanday ta'sir qilgan?" deb berilgan savol ochiq tarzda tuzilgan bo'lib, ishtirokchilar unga o'z fikrlarini erkin tarzda bayon qilishlari kerak edi. Quyida kontent-analizda tez-tez qayd etilgan bir qancha natijalarini keltiramiz. (1-rasm)

1-rasm "Oila va oilaviy munosabatlar to'g'risidagi tasavvurlarni o'rganish" mualliflik so'rovnoma.

singlisining oila qurishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy fikr, mentalitet sababli insonlar ajrashgan odami bor oilaga qiz berish va qiz olishdan qo'rqishadi". Mahalla yig'inlaridagi xotin-qizlar vakillari esa, "Yoshlarning ota-onalari orzu-havas maqsadida tezroq farzandlarining oilali bo'lishlarini xohlashadi, nabiralarni katta qilishni orzu qilishadi. Lekin shoshmashosharlik tufayli ko'pincha o'zlari va jondan aziz farzandlari jabr ko'radi. Ota-ona uchun farzandi kelajagi oldidagi ma'naviy javobgarlikdan ham og'irroq jazo yo'q. Shuningdek, agar qarindoshlar quda bo'lgan bo'lsa, ajrashish tufayli qarindoshlar o'rtasida nizolar kelib chiqib, yuz ko'rmas bo'lib ketadilar", kabi javoblar ko'proq qayd etildi.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi test anketaning natijalar tahlilidan kelib chiqib xulosalash mumkinki, to'liq oilada tarbiyalangan bolalar ongidagi ular kelajakda o'zlari barpo etishni o'ylagan oilalari haqidagi tasavvurlari, bilimlari noto'liq oilada tarbiyalanayotgan farzandlaridan muayyan darajada farq qiladi. Bu farqlar, avvalo, oilaning ijtimoiy-psixologik muhitiga, uning tarkiban tuzilishiga, undagi ona maqomiga, uning ijtimoiy faolligiga bog'liqdir. Noto'liq oiladagi shaxslararo o'zaro

munosabatlarda o'ziga xos psixologik masofaning borligi, onaning o'spirinlik yoshidagi farzandi psixologiyasini bilishlik darajasi unda tarbiyalanayotgan o'spirin qizlar ongidagi tasavvurlarda aks etadi.

Noto'liq oila vakillari bo'lgan bolalarning kelajaklari haqidagi tasavvurlari tarkibida oila-nikoh munosabatlari muayyan ma'noda o'zgacha mazmunda shakllangan bo'lib, bu ustanovkalar

onaning ijtimoiy maqomiga bevosita bog'liqdir. Bu o'rinda tadqiqot erining vafotidan keyin yolg'iz qolgan ona tarbiyalagan bola bilan ajralish natijasida farzandi bilan yolg'iz qolgan onaning psixologik ta'siri o'ziga xosligini, yolg'iz ona farzandlarining mustaqil va oilaviy hayotga tayyorligi darajasi onaning shaxslilik xususiyatlariga bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi to'g'risida nizom. Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 15 apreldagi 228-son qaroriga 1-ilova.
2. <https://daryo.uz> 26.12.2020
3. O'zbekiston Resp. Prezidenti qarori. PQ-3808-son. O'zb. Resp.da oila institutini mustahkamlash konseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida. 2018 yil 27 iyun. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 29.06.2018-y. 07.18.1410-son.
4. Akramova F.A., Abdullaeva R.M. Sharq mutafakkirlarining oila xususida qarashlari. – T., 2002. – 25 b.;
5. V.M.Karimova Oila: Ijtimoiy himoya omillari. Ilmiy ommabop maqolalar to'plamlari//prof. V.M.Karimova tahriri ostida. T.: 2007. – 118-b.
6. Aziz SA'DULLAYEV. (2024). Aspects of forming voluntary qualities in overcoming anxiety in adolescent wrestlers. News of UzMU Journal, 1(1.4), 176-p Retrieved from <https://journalsnuu.uz/index.php/1/article/view/2035>
7. Shoumarov G., Rasulova Z. Oila ensiklopediyasi. - T.: «Ilm-Ziyo Zakovat», 2016. -270-b.
8. Baratova O.D. Noto'liq oilaning ijtimoiy-psixologik muommolari. Buxoro, «Psixologiya» ilmiy jurnali. 34-b
9. Fayzieva M.X. Oila psixologiyasi. Qarshi INasaf nashriyoti, 2018.138-bet.
10. Турובה, М.А. (2023). Социально-Психологическое Исследование Деспотизма В Гендерных Отношениях. International Journal of Formal Education, 2(4), 93-c.